

²⁷ Сулятицький Т. Засновник українського театру Буковини // Час. – 2002. – 31 трав. (ч.22). – С.10; 7 черв. (ч.23). – С.10.

²⁸ Дуда А., Старик В. Буковинський курінь в боротьбі за українську державність. – Чернівці, 1995. – С. 107-116.

²⁹ Див.: Демочко. Вказ. праця. – С.97-98.

³⁰ Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-ІІ). Доповнення. – Париж, Нью-Йорк, 1995. – Т. 11. – С. 381.

³¹ Сулятицький Т. Засновник українського театру Буковини // Час. – 2002. – 31 трав. (ч.22). – С.10; 7 черв. (ч.23). – С.10.

³² Чернівці: історія і сучасність. Ювілейне видання до 600-річчя першої писемної згадки про місто [Кол. монографія] В.М. Ботушанський, С.В. Біленкова, О.В. Добржанський та ін. За заг. ред. В.М. Ботушанського. – Чернівці: Зелена Буковина, 2009. – С.449.

³³ Див.: Демочко К. Вказ.праця. – С.98.

УДК [94(477):338.439.053.32]«1932/1933»

© Петро Брицький
(Чернівці)

ДЕМОГРАФІЧНІ І СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлюються трагічні демографічні і соціальні наслідки голодоморів в Україні у 20 — 40-х роках ХХ століття. Автор робить висновок, що голодомори привели до розриву історичної пам'яті українського народу та до занепаду освіти й культури в Україні.

Ключові слова: голодомор, смертність, втрачені, канибалізм, мораль, психіка.

П.Брицький

Демографические и социальные последствия голодоморов советской Украины

В статье освещаются трагические демографические и социальные последствия голодоморов в Украине в 20 – 40-х годах ХХ века. Автор делает вывод, что голодоморы привели к разрыву исторической памяти украинского народа и к упадку образования и культуры в Украине.

Ключевые слова: голодомор, смертность, потерянные, канибализм, мораль, психика.

P. Brytskyy

Demographic and Social Consequences of Famines in Soviet Ukraine

The article highlights the tragic demographic and social consequences of famine in Ukraine in the 20s –

40s of the twentieth century. The author concludes that famines led to the breakdown of the historical memory of the Ukrainian people, and to the decline of education and culture in Ukraine

Keywords: famine, death, loss, cannibalism, morality, psyche.

Наслідки голодоморів для українського народу трагічні. Він зазнав великих втрат у демографічній статистиці. Але якщо кількість голодуючих у південних губерніях України збереглася, то число померлих від голоду в цей період ніде не зазначено і його вже ніхто не встановить. Причина та, що регулярної статистики з цієї проблеми не велося. У багатьох голодуючих повітах державні установи – сільські ради через масову голодовку не діяли, або їх співробітники самі неспроможні були виконувати свої функції через голод. Вище ж керівництво, в першу чергу московське, й не було зацікавлене у визначенні кількості померлих. Адже в перші півроку існування голоду в Україні центральною владою замовчувалося. А якщо «не було» голодуючих, то не могло бути і померлих від голоду. Тому ті окремі статистичні дані, які збереглися, неповні і неточні. Вони не можуть подати узагальнюючу кількість загиблих від голоду. Крім того, на цю кількість накладається число померлих від інфекційних хвороб, епідемія яких була в 1920 і 1921 рр. У 1920 р. хворіло плямистим, поворотним, черевним тифом, холерою, дизентерією 1 001 927 осіб, а в 1921 р. – цими ж хворобами і віспою – 626 217. Разом – 1 727 916 осіб¹. Багато з них померло. Голод звичайно прискорював і захворювання, і смерть.

У ці роки також багато загинуло в період повстанського руху, який продовжувався аж до кінця квітня 1924 р.

Уперше була спроба визначення чисельності захворюваності та смертності серед голодуючих у «Звіті Центральної комісії по боротьбі з наслідками голоду» при ВУЦВК про чисельність, харчування, захворюваність та смертність серед голодуючих, опублікованому в 1923 р. У ньому йдеться лише про 1921–1922 рр. У цьому звіті, на жаль, відповіді на поставлене у заголовку питання немає. У ньому йдеться про те, що «здається можливим на основі даних весняного опитування 1922 р. дуже приблизно гадати про зміну кількості населення для господарств, які уціліли в 1922 р. у голодуючих районах». Тобто мова йде лише про уцілілі господарства, а неуцілілі випали з-під рахунку. А таких зруйнованих, покинутих було більше. І далі: «...За приблизними підрахунками, в уцілілих господарствах у п'яти голодуючих губерніях вибуло 166 тис. осіб; природний приріст у цих губерніях повинен був дорівнювати у круглій цифрі 70 тис. осіб. Число вибулих перевищує природний приріст більше ніж вдвічі; загальна втрата, – підкреслюється у зві-

ті, – дорівнює понад 235 тис. осіб». Як видно, тут зроблено обрахунок примітивно і занадто зменшені показані втрати. Вони робилися на початку грудня 1922 р. для роздачі звіту делегатам VII Всеукраїнського з'їзду рад (10.XII.1922 р.). А ще ж голодуючі вмирили у грудні 1922 р. і в першій половині 1923 р.

У цьому ж документі зазначено, що голодуючі губернії зазнали значних смертельних випадків від голоду. Так, у м. Херсоні за перші чотири місяці 1922 р. народилося 164, а померло 3 722 особи. Там само, з тих, хто користувався медичною допомогою 3 600 осіб померло 53 %. У м. Маріуполі Донецької губернії за перше півріччя 1922 р. народилося 281, а померло 2 931 чол. Ці цифри свідчать про високу смертність.

І, нарешті, у звіті містяться цікаві міркування автора (прізвище не вказано), а саме: тут викладається спроба зробити обрахунок динаміки зміни кількості населення України методом порівняння, відштовхуючись від цифри Всеросійського перепису населення 1897 р., яка вказує 25,5 млн осіб. Робиться припущення природного приросту населення 18 осіб на одну тисячу чоловік, внаслідок чого у 1922 р. населення України мало би складати 33 млн. осіб. «За загальним переписом 1920 р., – вказується у звіті, – встановлена цифра 25,5 млн. (як бачимо, приріст від 1897 р. дорівнює нулю. – П. Б.), а за приблизним обчисленням на 1922 р. вона не перевищує цифри 27 млн. Отже, загальна втрата населення за весь період імперіалістичної і громадянської війн і голоду виявляється у цифрі 5,5–7,5 млн. осіб»².

Цей документ офіційного органу (Центральної комісії по боротьбі з наслідками голоду) при вищому законодавчому органі – Всеукраїнському Центральному Виконавчому Комітетові не дає відповіді про кількість людських втрат внаслідок голодомору 1921–1923 рр. Представлений матеріал малодостовірний, слабо аргументований і викладений на рівні припущень.

У науковій праці американського професора Роберта Конквеста «Жнива скорботи», присвяченій голодомору 1932–1933 рр., є важливе повідомлення про наслідки голоду 1921–1923 рр. Зокрема, він пише: «Однак навіть за цих трагічних умов із боку радянського уряду простежувалася тенденція залишити українське селянство без допомоги. І це при тому, що згідно зі звітом Ліги Націй, радянські офіційні статистичні дані показали в Україні в першій половині 1922 р. 800 тис. смертей від голоду та спричинених ним хвороб (ці цифри не стосувалися деяких найбільш потерпілих місцевостей)»³. Ця цифра об'єктивна й реальна, бо спирається на радянські офіційні документи. Але вона не відображає всю кількість загиблих від голоду. По-перше, голод ще продовжувався майже рік, до червня 1923

р., значить, помирали й упродовж цього часу, а, по-друге, автор застерігає, що ця цифра не стосується деяких найбільш потерпілих місцевостей. Тож, якщо додати ще й ті, які померли після першої половини 1922 р. у тих місцевостях, які не врахували раніше, то можна з достовірністю стверджувати, що кількість померлих від голоду у 1921–1922 рр. буде не менше одного мільйона.

Висловив своє бачення проблеми загиблих у період першого голодомору в Україні у 1921–1922 рр. канадський професор українського походження Роман Сербин. Він проаналізував і упорядкував статті, документи і матеріали, опубліковані українською діаспорою в 1921–1923 рр. у канадській пресі й видав їх у збірнику «Голод 1921–1922 і українська преса в Канаді»⁴.

Опрацювавши ті матеріали, проф. Р. Сербин зробив об'єктивний висновок про те, що друковані документи дуже скупі на точні дані про число людей, які померли від голоду під час цих двох років. Він стверджує, що не можна брати дослівно повідомлення газети «Український голос» про загибель з голоду в Україні 7 млн. українців і 3 млн. «чужинців», які жили в Україні (с.17). Немає підстав з ним не погодитися.

У результаті Р. Сербин прийшов до такого логічного висновку: «Все ж таки на підставі навіть тих неповних даних, які були надруковані канадськими газетами, можна припускати, що **померло тоді від голоду, холоду і пошестей не менше одного мільйона людей**» (с.17).

Важлива й цінна інформація щодо проблеми голодомору 1921–1923 рр. у цілому і висновок щодо смертності голодуючих, зокрема, міститься у праці вчених-медиків В. М. Когана і Б. В. Фавра, які за завданням офіційних органів обстежували населення голодуючих губерній. Вони підготували аналітичну доповідь зі статистичними викладками по кожній з 5-ти голодуючих губерній і виступили з доповіддю на III Всеукраїнському і VI Всеросійському з'їзді епідеміологів і бактеріологів. Щодо питання, яке нас цікавить – про смертність голодуючих – у своїх висновках вони стверджують: «**Голодує вже у 1922 р. (доповідь проголошена у пік голоду, в квітні місяці. –П.Б) 1/3 сільського населення України. Смертність серед голодуючих досягає фатальної цифри 50%, тобто вмирає половина голодуючих**»⁵. Це стверджують свідки, які особисто обстежували населені пункти голодуючих губерній за завданням влади.

Там само представлена таблиця кількості населення і кількості голодуючих за губерніями станом на 1 травня 1922 р. Так, у Запорізькій губернії населення – 1 284 597, голодує – 1 110 000 (90 %); Миколаївській – відповідно 1 412 478 і 684 732 (48 %); Катеринославській – 1 779 238 і 730 000 (41 %); Одеській – 1 346 256 і 350 000 (38,2 %); До-

нецькій – 2 727 217 і 990 000 (36,3 %). Отже, середній відсоток голодуючих у цих губерніях 50,7. Крім цього, ще 500 000 голодуючих в окремих повітах Харківської губернії (200 тис.), Полтавської та Кременчуцької (по 150 тис. у кожній) губерніях.

За їх підрахунками, всього голодуючих у цих губерніях 4 534 732 особи. Якщо дотримуватися їх висновків про 50 % смертності, то втрати внаслідок голодомору в 1921–1923 рр. в Україні становитимуть понад 2,2 млн. людей. Цифри до 2-х мільйонів жертв дотримується й автор праці з цієї проблеми Дмитро Соловей⁶.

Представник місії Ф. Нансена в Україні капітан В. Квіслінг у рапорті інформував: «У Москві панує погляд, що на Україні півмільйона людей засуджено на неминучу голодну смерть». Однак по всьому тому, що він бачив, і на підставі урядових даних самої ж радянської влади каже, що «цифра засуджених на голодну смерть насправді у шість разів більша! Тепер вмирає в Україні щоденно 10 000 людей з голоду!»⁷. Цей висновок зробив чоловік, який проїхав усі голодуючі губернії і бачив усі страждання конаючого українського народу.

До його висновку наближаються навіть побічні висновки голів вищого органу влади УСРР і РСФРР: ВУЦВК Г. Петровського та ВЦВК М. Калініна, які вони висловлювали після поїздки у червні 1922 р. у голодуючі села Миколаївщини. Зокрема, Голова ВУЦВК Г. Петровський у надісланому повідомленні Центральній комісії голодуючим зазначив: «14 червня Т.Калінін і я оглянули декілька волостей Миколаївського повіту: Богоявленську, Водопойську і Очаківську з містом Очаковим. Немає слів для передачі страшного, нечуваного лиха, яке спіткало населення. Села являють собою кладовища, вимерли цілі вулиці і квартали. В Богоявленському з 2 700 дворів залишилось 160, решта цілком зруйновані, дома без даху, господарства без реманенту, все продано, обмінено на хліб. Уціліле населення – живі мертвяки»⁸.

Невідомий автор статті «Голод на Україні», опублікованій у «Канадійському українцю» (30 травня 1923 р.), стверджує, що московські «Известия» повідомили про те, що населення України внаслідок минулорічного голоду скоротилося на 5 %. Якщо за інформацією Центральної комісії по боротьбі з наслідками голоду при ВУЦВК кількість населення України становила не більше 27 млн. осіб, то 5 % від цієї кількості складає 1 млн. 350 тис. осіб. На думку автора, вона не перебільшена.

Отже, враховуючи все вищезазначене й осмислюючи його, можна переконливо стверджувати, що кількість загиблих у період першого голодомору в Україні у 1921–1923 рр. сягає від 1,2 до 2-х млн. людей.

Про масштаби жертв голодомору 1932–1933 рр. у останній час публікується багато документів,

матеріалів, спогадів. Кількість втрат України від голодомору називається різна: від 4,5 до 10 млн. осіб. Більшість науковців вважає, що реальним числом загиблих є 6–8 млн. людей.

Основний удар у період голодомору 1932–1933 рр., як і планувалось, був завданий українським селянам, яких Сталін вважав рушійною силою «українського національного сепаратизму», його соціальною базою. Він любив повторювати, що «питання національне є по суті справи питання селянське».

Що голодомор був організований саме проти українських селян, стверджує італійський консул у Харкові С. Граденіго, який у своєму звіті писав, що голодомор спровокований, щоб «дати селянам урок» і, згідно з повідомленням одного з високопосадовців ДПУ, провести модифікацію «етнічного матеріалу» в Україні, оскільки з того, що там був, «не можна зробити хороших комуністів». І далі він у своїх висновках прогнозував: «Теперішнє нещастя спричинить колонізацію України російською більшістю. Вона змінить її етнографічний характер. Мабуть, у доволі близькому майбутньому вже не можна буде говорити про Україну, ні про український народ, ані про українську проблему, бо Україна стане насправді російським регіоном»⁹.

С. Граденіго не помилився. Московський центр прагнув денационалізувати Україну й суцільно русифікувати її. Вже в 1933 р. в Україну на садиби померлих і депортованих на заслання на Північ РСФРР чи до Сибіру переселяли селян з Росії. Станом на 28 грудня з Горьковської, Івановської, Центрально-Чорноземної та Західної областей РСФРР і Білоруської СРР відправлено 329 ешелонів з 117 149 осіб в Одеську, Донецьку, Харківську і Дніпропетровську області¹⁰.

Опонентам, які заперечують, що голодомор 1932–1933 рр. мав характер геноциду українського народу, стверджую, що це так і було. Крім вищезазначеного, це підтверджує і демографічна статистика, кількісні показники переписів населення України 1926 і 1939 років. Так, згідно з переписом 1926 р., росіян числилося 77 791 тис. осіб, а українців – 31 195 тис., у 1939 р. росіян стало 99 591 тис. осіб – тобто приріст становив 21 800 тис. чол., а українців стало 28 111 тис. осіб – на 3 млн. 84 тис. менше – замість приросту¹¹.

Під час голодомору в Україні найбільше постраждало сільське населення, тобто ті, хто виробляв продовольство. Селяни становили близько 80 % населення республіки, а серед них українці – від 83 до 87 відсотків, тому втрати їх незрівнянно великі. Чому селяни зазнали найбільшого терору? Вони були рушійною силою Української революції. Їх чисельні збройні загони у різних формуваннях вели мужню боротьбу проти війська радянської Росії в 1917–1920 рр., а до 1924 р. – партизансь-

ку боротьбу. В 1929–1931 рр. українські селяни чинили впертий опір насильницькій колективізації, нав'язаній більшовицькою партією Росії. І головне те, що вони були основними носіями українства й важко піддавалися зросійщенню. Завдяки селянам в Україні збереглися, вистояли впродовж сотень років українська мова, культура, звичаї, традиції. Ось чому Сталін і його політики прагнули зламати їхній опір, зміцнити контроль над Україною, викоринити національний дух в українців. Висновок про те, що в 1932–1933 рр. здійснений акт геноциду українського народу, зробила спеціальна Комісія Конгресу США з питань Голодомору 1932–1933 рр. в Україні ще в 1988 р., виконавчим директором і фактичним автором аналітичної доповіді був ініціатор створення комісії та невтомний дослідник голодомору в Україні американський учений Джеймс Мейс.

Одним з негативних наслідків голоду стало цілковите зруйнування виробничої бази України, особливо сільського господарства.

У промисловості стояли фабрики і заводи. Відбудувати й запустити виробництво не було засобів і не було кому. Відбулося розорення і промислових об'єктів, і робітників. Більшість з них були знесилені й виснажені внаслідок голоду й не могли не тільки працювати, а й вижити. Значна частина їх померла.

Був зруйнований транспорт. Навіть між великими центрами не було регулярного сполучення. Поїзд з Катеринослава до Харкова йшов один раз на тиждень (при вартості квитка 25 млн. рублів). Якщо паливо в дорозі закінчувалося, то відчіплювали останній вагон, рубали на паливо й їхали далі. Цей факт свідчить, до якого ступеня дійшла руйнація.

У сільському господарстві взагалі був занепад. Через відсутність кормів загинула величезна кількість коней та рогатої худоби. Зокрема, на Донеччині залишилося не більше третини коней. На Запоріжжі на 1 січня 1922 р. налічувалося 160 тис. коней, а на кінець лютого залишилося 50 тис. В окремих великих селах у кілька тисяч жителів залишилося 20–30 коней, а в деяких селах – жодного коня. Усього загинуло 1,5 млн. голів рогатої худоби і близько млн. коней¹².

Машини та інший сільськогосподарський інвентар (сівалки, плуги, борони, навіть коси і серпи) здебільшого були вивезені до Росії. Тому засівати й обробляти землю не було чим і не було кому. Внаслідок цього значна частина (третина і більше) землі залишалася необробленою.

Аналізуючи соціально-економічне становище в Україні в 1922 р. І. Герасимович, автор книжки «Голод на Україні...», на основі інформації та власного спостереження прийшов до сумного висновку, що «російський імперіалізм страшною чумою

більшовицького режиму нищить здорове населення України, перетворює в руїну фабрики, а багатий і плодородний край – в дику пустиню. Одним словом, з раю творить найстрашніше пекло на землі»¹³.

Голодомор 1921–1923 рр. призвів і до негативних соціальних наслідків. Він не тільки позбавив життя сотень тисяч працюючих і бідних селян, але й зруйнував їх господарство, залишив пусткою їх оселі. Причиною цього була політика більшовицької партії. Установивши насильницьким шляхом свою владу та здійснивши експропріацію в поміщиків і капіталістів, більшовики зробили те саме в селян.

У час голоду гинули цілі сім'ї та родини, а ті члени сімей, які залишилися живими, розбрелися безнадійно в пошуках харчів і щезали безслідно. Між рідними рвалися зв'язки на багато років або й назавжди.

Автору довелося спілкуватися з окремими з «приблудних» на Поділля дітей, які не пам'ятали ні імені батьків, ні прізвищ. Їм давали прізвища за назвою тих населених пунктів, які вони запам'ятали, або де їх підібрали. Одного з них розшукала сестра через 40 років у 60-х роках.

Родина була (і є) осередком суспільства. Зі зруйнуванням родини зруйнувалося суспільство. Голод призвів до розладу суспільних зв'язків, на яких трималося суспільне життя. Про яке формування громадянського суспільства чи політичної нації після цього могла йти мова? Більшовицький режим не був зацікавлений у цьому в період запеклої боротьби українських повстанців, і тому цілеспрямовано й послідовно руйнував українське суспільство, не допускаючи його консолідації, що й призвело до розриву історичної пам'яті українського народу.

Наслідком голодомору став занепад освіти й культури в Україні. Школи місяцями не працювали, а бувало, й по півроку. Голодували учні й учителі. Більшовицька влада розглядала їх як дрібну буржуазію й зовсім нічим не забезпечувала, пайок учителям не видавався. Значна частина з них померла, інша роз'їхалася хто-куди в пошуках їжі для виживання.

Знищена була й українська наука, українська культура. Працівникам Всеукраїнської академії наук за другу половину 1921 р. зовсім не видавали зарплати. Видання книг припинилося. У Петрограді в місяць було видруковано 1 493 500 примірників, в Україні для Української академії наук – 1.

У ці роки (1921–1922) йшла політична боротьба проти «буржуазної» інтелігенції. Пару десятків тисяч російської інтелігенції московський уряд примусово відправив за кордон, значну частину української – за межі України до Сибіру або на Північ Росії. Російській пощастило більше – залишилися живими, українській – гірше, не всі вижили.

Так, загинула від голоду або внаслідок репресій значна частина інтелекту української нації, що загальмувало розвиток українського суспільства.

¹ Герасимович Іван. Голод на Україні. – Берлін: Українське слово, 1992. – С.127.

² Голод 1921–1923 років в Україні: Зб. документів і матеріалів / АН України, ін-т історії України та ін.; Упорядники О.М. Мовчан, Л.В. Яковлєва; Відп.ред. С.В. Кульчицький. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 201–202.

³ Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Пер. з англ. – К.: Либідь, 1993 – С. 64–65.

⁴ Голод 1921–1923 і українська преса в Канаді. Матеріали упорядкував і зредагував Роман Сербин. – Торонто: Українсько-Канадський Дослідно-Документальний Центр, 1995.

⁵ Коган В. М., Фавр Б. В. Голод. Очерки обследования голодающих губерний Украины // О голоде. Сб. статей под. ред. проф. К. Н. Георгиевского, д-ра В. М. Когана и А. В. Палладина. – Харьков: Научная мысль, 1922. – С. 51–73.

⁶ Соловей Д. Голгота України. Московсько-окупаційний терор в УРСР між першою і другою світовою війною. – Вінніпег, 1954. – С. 174.

⁷ Герасимович І. Вказ. праця. – С. 124.

⁸ Голод 1921–1923 років в Україні: Зб. докум. і матеріалів... – С. 129.

⁹ Великий голод в Україні 1932–1933. – Торонто (Канада): Українське православне братство св. Володимира, 1988. – С. 158.

¹⁰ Колективізація і голод на Україні. 1929–1933. Зб. докум. і матеріалів. Упоряд.: Г. М. Михайличенко, Є. П. Шаталіна. – Друге вид. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 642. – Док. №403.

¹¹ Кульчицький С. В. Трагічна статистика голоду / Голод 1932–1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів / Кер. кол. упоряд. Р. Я. Пиріг. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 84.

¹² Герасимович Іван. Вказ. праця. – С. 129.

¹³ Там само. – С. 117.

УДК [94(477):338.43.021.8]«198»

© Світлана Марченко
(Житомир)

СПРОБИ РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 80-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті автор розкриває спроби реформування аграрної сфери економіки України шляхом реорганізації системи управління агропромисловим комплексом у роки перебудови.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, Державний агропромисловий комітет, РАПО, система управління, реформування, перебудова.

С. Марченко

Попытки реформирования аграрной сферы экономики Украины во второй половине 80-х годов XX века

В статье автор раскрывает попытки реформирования аграрной сферы экономики Украины путем реорганизации системы управления агропромышленным комплексом в годы перестройки.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, Государственный агропромышленный комитет, РАПО, система управления, реформирование, перестройка.

S. Marchenko

Attempts of Reformation of the Ukraine's Agrarian Sphere of Economy in the Second Part of 1980s

In the article the author exposes the attempts of reformation of agrarian segment of economy of Ukraine by reorganization of control system of the agroindustrial complex during the period of «perestroika».

Key words: agroindustrial complex, State Agroindustrial Committee, RAPO, control system, reforming, «perestroika».

Потреба реформування аграрної сфери економіки України, як і в цілому Радянського Союзу, назріла на рубежі 70 – 80-х років ХХ століття, оскільки тогочасну радянську економіку охопили значні кризові явища. Системним проявом кризи в аграрній сфері стало загострення продовольчої проблеми. Саме на вирішення цієї проблеми була спрямована Продовольча програма 1982 року, якою передбачався «пропорційний та збалансований розвиток агропромислового комплексу, удосконалення управління, планування і економічного стимулювання в усіх його галузях»¹. Зважаючи на агропромислово спрямованість Продовольчої програми, а саме її націленість на посилення інтеграції сільського господарства з галузями, що займалися заготівлею, транспортуванням, зберіганням, переробкою сільськогосподарської продукції, у 1982 році була зроблена спроба агропромислової реформи. Проте завдання Продовольчої програми так і не були виконані. Наступна спроба реформування аграрного сектору економіки була зроблена в часи перебудови у другій половині 80-х років ХХ століття.

До проблем аграрного сектору економіки України у другій половині 80-х років ХХ століття зверталися у своїх працях такі вітчизняні історики, як М.М. Ігнатенко, С.С. Падалка², Г.І. Сургай³ та інші. Цей період відображений і в узагальнюючій колективній праці «Історія українського селянства»⁴. Незважаючи на певну увагу науковців до різних аспектів розвитку аграрної сфери еконо-